

FREUD ÉS A PSZICHOANALÍZIS.

I.

Minden tudományos elméletnek megvan a maga lírai gyökérzete. Még a fizika és vegytan alapelveihez is régen volt emberek szíve vére tapad. Csak egyik felükkel nyúlnak a valóságba, a másikkal első elgondolójuk életere, élményei, tapasztalatai felé mutatnak. A vegytan formulái bevilágítanak az anyag rejtelmébe, de ugyanakkor fikciók is, egy ember teremtő képzeletének a virágai. A dolgok önmagukban megfoghatatlanok, fogalmazni kell őket s a fogalmazás menthetetlenül hozzáadja az embert a valósághoz. Ép a mi korunk a bizonyosság rá, hogy csak egy-két új ténynek kell felbukkannia s az ürügy tények új fogalmazásokba zökkentik a fizika és matematika legállandóbbnak hitt igazságait is.

Mennyivel inkább így van ez a pszichológiában. A lélek, bár orgánumban tagolt, működésében egyetlen összefüggő, oszthatatlan elem. Folyton bomló, folyton új konstellációkba csapzó hullámzásával szemben nyelvünk minden ráerőszakolt kategóriája otromba erőszak. Képzet, emlék, asszociáció csak naiv névtagolásai egy folyamatnak, amely maga tagolhatatlan. A vizet vágjuk velük és a levegőt parcellázzuk. A lélek egyebet sem tesz, mint megnyilatkozik, a valósága ott van bennük, ez a legközvetlenebb valóságunk s mégis: csak durva segédfogalmak ablakain át pillantunk bele. Ép ezért a pszichológiai tények fogalmazásában s rendszerezésében a fogalmazó a tudományos-líra orgiáit ülheti. Aki az egész elméletet magyarázza, ellenállhatatlanul odazúdíja a magyarázatba egész múltját, minden érdekét, gyűlöletét és szeretetét. Ugyanaz a jelenség minden fogalmazásban más súlyt és jelentést nyer, ahogy az analitikus geometriában is az új koordináta rendszer az egyhelyben maradt pont számára is új koordinátákat jelent. A tények betörés ürügyeivé és kibontakozás-anyagává vál-

nak az emberben ott készülődő koncepciónak, ürügy tényekben forr ki a tudós lírája, ahogy a költő ürügy szavakban és ürügy formákban.

A lojalitás szótlanságával fogadom el azokat a tapasztalati tényeket, amelyek a pszichoanalízis előfeltételei s a pszichoanalízis mögött a freudi ember-felfogást keresem. Azt a teóriába-rohanó életlátást idézem, amelynek a pszichoanalízisre szüksége volt. Úgy állok Freud elé, mintha művész lenne. Látni fogják, hogy ez az eljárásom nem a tudós tudományosságnak apriori kisebbitése. A nagy művészt épúgy köti a valóság és az igazság-igény, mint a nagy tudóst s ha egy tudóst mint művészt méltatok, azzal csak koncepciója egyetemesség-igényét ismerem el. Bizonyos méreteken felül tudomány és művészet közt minden különbség, mondhatnók, műfajivá csökken. Ha tudomány és művészet határául ép a kritikát jelöljük meg: Freud körülbelül annyira esik a kritikától a tudomány felé, mint a regényíró a költészet felé. S mondhatom, Freudét előbb el tudom képzelni regényírónak, mint sokakat, akik pedig évenként bugyogják a regény-jelzésű írásműveket.

II.

Arra, hogy a tudományos elméleteket a tények csak lehetővé teszik, de nem kényszerítik ki, alig hozhatok fel szebb példát a pszichoanalízis születéstörténeténél. Azt aényt, amely a pszichoanalízist kiváltotta, nem Freud, hanem egy idősebb bécsi orvostársa, Josef Breuer fedezte fel. A tény később a két barát közös kincse lett, de fogalmazásában hosszas egyezkedési kísérletek után eltértek. Breuer idegennek érezte azt a koncepciót, amely az ő ténye mögött megvalósulásért küzdött. Idegen múltból, idegen vágyakból és szorongásokból fakadt szemlélet tört föl és bontakozott rendszerré az ő felfedezésén át. Megérezte, hogy a fogalmazás itt sokkal több akar lenni, mint a tények tükrözése s visszavonult.

Ez a meghasonlás a pszichoanalízis kincs-lelője s e kincs értékesítője közt rendkívül tanulságos, mert hisz az adott tény mögül, kibontakozó koncepció ép arra a szervezeti előítéletre árulkodik, amely a breueri fölfedezést csak a freudi tendencia szerint engedte fogalmazni.

Mint annyi más tudományos meglepetés, a pszichoanalízis is úgy keletkezett, hogy egy tudományág egyoldalúvá vált módszerébe

vakmerő ellenlábás szempont hatolt, fölkavarta az alvó anyagot s új figurákba dobta; olyan természetét lobbantotta ki, amelyre senki sem számított. A századvégi orvostudományt a mikroszkópon látható és kémcsővel ellenőrizhető dolgok érdeklik. Kórbonctan, bakteriológia, serológia csupa pozitív, jól megfogható ténnyel áll elő. Az élet anyagi megismerésében nagyot léptünk s a tudós, ha nagyon spekulatív akart lenni, a sejt finomabb vegyi szerkezetét kimutató eljárásokról vagy a funkciós elmebetegségeket követő rost-elváltozásokról álmodozott. Kinek jutott volna eszébe a bunkótényeknek ebben a korszakában pszichológiai finomságokat, alig mérhető jelenségeket latolgatni.

Freud is egy biológiai laboratóriumban dolgozik s a gerincagy szövettanát tanulmányozza. Flechsig akkoriban bogozta ki a gerincagy érző és mozgató idegeinek a lefutását s Freud boldog, ha egy daganat helyét tünetei alapján pontosan meg tudja állapítani. Később mint kórházi orvos könyvet is ír a daganatokról s jellemző, hogy ép ilyesfajta tanulmányai alapján kapja meg a docentúrát, ő, aki sosem lehetett a pszichoanalízis nyilvános professzora. Már a negyven felé jár s még nem találta meg terepét. Lassan azonban gyűlnek az ösztönzések. Ezek közt az első legnagyobb párisi útja, ahol Charcot klinikáján váratlan eseteket lát s kora egyik legnagyobb tudósától tanul a jelenségekkel szembenező bátorságot. *Cela n'empeche pas d'exister*, mondta Charcot mindenre, ami képtelennek tűnt fel s ez a „mindazonáltal lehetséges“ Freudnak is jelmondata maradt. Néhány évvel később Bernheimnek, a hipnozis tanulmányozójának a híre Nancyba viszi, ahol Bernheim azoknak az időknek fogalmait szerint csodákat művelt. Hipnozisba sülyesztett hysteriás betegek életébe a leghihetlenebb módon avatkozott be: kórtüneteket parancsolt rájuk és kórtüneteket mosott ki belőlük, a hipnozison át a szó szoros értelmében hatalmába kerítette őket. Freud lefordította Bernheim könyvét s azzal az érzéssel tért haza, hogy a léleknek van egy mélyebb rétege, egy mindenkiben ott lappangó tudattalan lélek, amely felől a tudat is befolyásolható.

Ekkor már évek óta olyan kincsnek volt birtokában, melynek a jelentőségét ezek az új élmények egyre jobban megnövelték. Breuer egy régi kórtörténetéből az derült ki, hogy a hysteriás tüneteknek értelmük van. Görcs, rángás, bénulás nem véletlen, értelmetlen kiütközése az idegrendszerben bujkáló bajnak, hanem szavakba foglalható okuk van, ezt az okot a beteg maga nem tudja, de

hypnozisban felszólításunkra megmagyarázza, Breuert egy rendkívül intelligens nőbetege vezette erre rá, aki ha tüneteit szóbeli közlésében mintegy kibeszélhette, maguktól a tünetektől is megszabadult. Ez a kibeszélés hypnozisban könnyebbé és spontánabbá vált s a beteg tünete így természetesebben és tartósabban tűntek el, mintha ugyanezeket a tüneteket a hipnotizőr egyszerűen leparancsolta. Freud ösztönzésére a két orvos újabb kísérleteket végzett, újabb kórtörténetek erősítették meg a régibb észlelést s a negyven éves Freud s tíz évvel idősebb társa 1895-ben kiadják a *Studien über Hysterie-t*. E könyv szerint a hysteriás tüneteket a tudatból kiszakadt s érzelmileg erősen színezett képzetek idézik elő. Ha ezeket a képzeteket a beteg tudatába hozzuk, kiszabadítjuk látens izgató helyzetéből, lereagáltatjuk, a tünet értelmét veszti s megszűnik. Ez a kibeszélő folyamat, amelyet Breuer kathartikusnak nevezett, a sebészek eljárásához hasonlítható. A csont belsejében lappangó elhalt csontszilánk gennyedést tart fenn, ha ezt az elhalt csontszilánkot, — ebben az esetben a tudat alá szorult képzeteket, — kiemeljük, a gennyedés megszűnik, a sipoly: — a tünet — begyógyul.

Csakhogy közös tényüknek ez az első fogalmazása nem soká tarthatta együtt a két barátot. Tünet-képződés és végső okok értelmezésében csakhamar eltértek. Ha a hysteriás tüneteket a tudattalanban lévő képzetek okozzák, hogy kerültek ezek oda? Breuer úgy vélte, a hypnozis állapotával rokon hypnoid állapotban. Freud ebbe az értelmezésbe nem nyugodhatott bele. Ő a breueri tüneményt sokkal drámaibban fogta fel, ösztönösen belesűrítette egész életlátását. A képzetek azért szorultak le, mert a tudat visszautasította őket. Leláncolt rabszolgák ezek, akik ott jajgatnak a tudat kastélya alatt a tudattalan tömlőcében. De mért utasítja vissza a tudat ezeket a képzeteket? Mert nem hajlandó őket, mint az általa képviselt emberből származókat elismerni. Morális, szociális okokból megütközne rajtuk s ezért inkább nem vesz tudomást róluk. Freud utánanyomozott a tünetek mögött szorongó képzeteknek s azt látta, hogy a magyarázatok nem szakadnak meg ott, ahol ők gondolták, hanem az egyén távoli múltjában folytatódnak. Nem egy képzet, de az egyéniség egy gyermekkorig visszavezethető tendenciája lappang e tünetek mögött. S ami fő: ezek a tendenciák mindig sexualisak. Az elnyomás drámai gondolata, a sexualitás mint állandó kórok s a gyermekkori sexualitás felvétele végleg elválasztja

Freudot Breuertől, de ép ezzel a szétválással kezdődik a pszichoanalízis. Maga a szó, a freudi gyógyító eljárást jelölte. Freud föl- adta a hipnotizist. Úgy találta, hogy a tudatalattiba süllyedt képzetek a beteg ellenállásának a legyőzésével a tudat felől is megközelí- hetők, egy részben gyanított célok felé törő, részben a beteget tulaj- don szabad asszociációira hagyó módszert dolgozott ki s ezt ne- vezte pszichoanalízisnek.

Az új tudomány azonban nem állt meg az elmekörtan határ- dúcainál. Betegei gyakran előhozakodtak az álmaikkal s Freud azt találta, hogy a neurotikusok álmai ugyanazokat a tendenciákat vetik föl, amelyeket kórtüneteik. Mindenikben még a gyermekkorban tudat alá szorult szexszuális színezetű emlékek törnek föl a minden- napi élet félrenyomott, nyugtalanító gondolatai mögött. Az álom ép az alvó agy védekezése a tudat alól elősompolygó nyugtalanító erők ellen. Az álommunka sajátos, a gyermekihez közelálló mecha- nizmussal úgy leplezi el ezeket az álombontó erőket, hogy az embernek ne kelljen fölébrednie rájuk. Egy barátja hívta fel Freud figyelmét arra, hogy álommagyarázatai rá élc-szerűen hatnak. Ez az észrevétel ösztönözte rá, hogy az éle elméletével is foglalkoz- zék. Szerinte az éle a tudattalan váratlan beleszólása a tudatosba. Az elme egy pillanatra átengedi a gondolatot a tudattalannak s az a maga gyermeki, az álommunkára emlékeztető mechanizmusa szerint dolgozza tovább. A tudat azonban felismeri a hibát s ez a felismerés csapódik le a nevetésben. Ezért érezzük a bennünk keletkező ólcet oly váratlannak, nem tudom honnét jötnnek, s ezért van az éle-mondók közt annyi idegbeteg. De nemcsak az álomban és az élcben szólal fel a tudattalan. Ő jelentkezik a mindennapi élet véletlennek ítélt tévedéseiben is a szó és tettebeli tévedésekben, elszólásokban s a pathológikus elfeledésben is. Az elfelejtett nevet, verssort, idegen szót egy tudatalatti képzetháló rántja magához, elnyomásra ítélt szövevénybe bogozódik és kiesik a tudatból, míg a tévedésekben egy elnyomott, de érvényesülésért küzdő képzet talál ürügyet, hogy a tudatot foglalkoztató gondolatba behatoljon.

Freudnak az álomról, élcéről s a mindennapok pathológiájáról írt könyveiben már letagadhatatlanul ott feszeng a pszichoanalízis vitalitása. Ez a tan az elmekörtan keretein túl is érvényesülni akar. A sexualitásról int három értekezésében Freud a gyönyörvágy, libidó fejlődésének adja tetszetős magyarázatát s egyre éleesebben emeli ki az apró tények mögül drámai lélekfelfogását. Tíz esztendő

telt el, amióta Breuertől elszakadt, azóta egész egyedül dolgozott s közöny és gúny ellenséges légkörében sokszor döbbenhetett bele, vájjon nem betegebb-e a betegnél. Nem a kombinatorikus tébolyban szenvedők szívóssága rendeztetí össze vele az aprólékos, alig értékelhető tényeket egyetemes igényű teóriákká. 1908-tól fogva fölenged körülötte a magány. Az emberek kezdenek hinni a felfedezett Amerikában. Gyarmatalapítók és szigetkormányzók jelentkeznek. Hogyne: itt van egy új tudomány, amely új s merész lélekmagyarázattal áll elő. Ez a tan betörhet minden emberrel foglalkozó tudományba. Történelem, esztétika, néprajz, mitológia, pedagógia, szociológia tényei engedelmesen várják, hogy a normán újjáfogalmazók végigszáguljanak rajtuk. Az emberiség jelene és múltja a freudi sémák szerint akar átlátszóvá kristályosodni. Tudattalan, elnyomás, libidó stb. mindenkire és mindenre rábizonyosodnak. Maga Freud művészéletek és műalkotások analízisével ad példát. A primitív népek társas berendezkedését, a totemizmust, a rokonok nemű viszonya, az incestus elleni óvintézkedésként értelmezi; a tabut, az alakuló lélek szentet és borzalmast egybefoglaló, érzelmi kettősségen át kapcsolja elméletébe.

Nagy földosztás ez, mint Vergiliusz Didó királynéja, országot vehetsz egy birkabőrön. Vannak azonban merész vetélytársak, akik érzik, hogy a pszichoanalitikus tények nem pszichoanalitikusan is átfogalmazhatók. Freudnek szabad volt rájuk erőltetni a maga líráját, mért ne erőltetnék rájuk ők is a magukét. Jung és Adler szakadarsága azonban nem hűti le a pszichoanalízis felé zúduló érdeklődést. Különösen a művészek érzik magukat otthonosan benne. Pszichoanalitikus regények jelennek meg, s a pszichoanalitikus tudomány alig áttekinthetővé lombosodik. Maga Freud, mint pártfogó pátriárka előszókat ír analitikus fiai könyve elé, gúnyolódik a tudományon, amely őt megtagadta, de állításait más néven mégis csak átveszi, újra és újra összefoglalja a pszichoanalízis jelentőségét, kikalandozik az elvontba s alig követhetővé bonyolítja elméleteit, mert bizony az élet is bonyolult; az ember nem győz toldozni, foldozni a teórián, ha minden tapasztalatot belé akar illeszteni. Ő, aki agydaganatokat lokalizált, mint öreg ember meta-pszichológiát ír s az élet árnyalatai után kapkod a nomenklatúra lepkehálójával.

III.

Egy fa, amely ily módon hajt át a tudományok kerítései alatt, mégiscsak virulens valami. Nincs az az emberrel foglalkozó tudós, akire rá ne támadna. Az alkattan mellett a pszichoanalízis feszegeti legszenvedélyesebben az elzárkózni óhajtó szakszemléletet. Minek köszönheti ezt a burjánzó erejét? Hol a központi fészek, amelyből nomád, betörő seregeit szétröpítheti?

Freud azt tanítja, hogy az élet bonyolult. Ezt előtte is tudtuk, de a bonyolultság természetét, a lélek szövismódját alig képzelték el szemléletesebben. Freud tana szerint az ember lelke drámai fölépítésénél fogva konfliktusokra hajló. Ellentétes érdekek küzdenek benne, s ez a küzdelem nem jelensége a léleknek, hanem a szó szoros értelmében szerkezete. Ez a mondat első pillanatra értelmetlennek tűnhet, de talán megértjük, ha Freud lélekékpzeléseit főbb pontjaiban újra átgondoljuk.

A természet a fontos szerveket kisebb-nagyobb gyönyör-érzéssel csábítja működésre. A működések jól esnek s kívánjuk megisméltésüket. Voltaképp minden szervünkben indul ki ilyen gyönyörézés, de vannak egyesek, mint az ajak, anusz-környék, nemiszervek, melyek fejlődésünk egyes fázisaiban különösen sok gyönyörézt termelhetnek. A libidó, az ember gyönyör-vágya, tehát különféle rész-vágyakból sodródik össze. Az egyes erogén zónák befolyása azonban nem egyforma. Fejlődésünk során az egész gyönyörtermő szisztéma egy-egy különösen erős libidómegszálltságú zóna fennhatósága alá kerül, így a csecsemő libidója az ajak, a kisgyermeké az anusz, serdülőé a nemi szervek fennhatósága alá. Ez a hegemonia elnyomja, de nem semmisíti meg a többi erogén zóna érzékenységét. Az ember gyönyör-képessége, Freud önkényes név-kiterjesztésével élve: szexualitása sok irányú marad, mindig hajlamos rá, hogy elnyomott erogén zónákon át is kivirágoztassa libidóját s csak azért nem teszi, mert zsarnoka nem engedi. A kialakult nemi életű felnőtt emberben is egy sokirányúan perverz másik ember lappang, a kialakult ember egészséges vágya elhalványult perverz hajlamokkal aláfestett. A szerelem voltaképp oly szertartás, melyben ezek a perverzitás-rabszolgák urukért, a nemi szervekért udvarolnak. A cirógatás, minden szerelmi ténykedés állandó kísérője, csak akkor válik perverzitássá, ha ő veszi át az egész gyönyörtermő szisztéma fölött a vezényletet s az érintés válik kielégüléssé.

A kisgyermek libidója azonban még jórészt önmagán lakik jól. Autoerotizmus ez, az erogén zónák idegen személy hozzájárulása nélkül termik a gyönyört. A társkereső törekvés azonban már igen korán jelentkezik s elsősorban azokra árad ki, akiket az ébredő érzékiség ép maga körül talál, tehát a szülőkre, esetleg más rokonokra. Freud szerint az incesztus, a rokonokra fordult nemi vágy, amely különben a mitológia isteneinek az előjoga, a kora gyermekkorban természetes, élettani. A fiút tipikus esetben érzékileg is aláfestett gyöngeség fűzi az anyjához s mellőzni és fölülmúlni iparkodik apját. Ideálja és riválisa az apa, míg az anyjához való viszonya egyértelmű, az apához gyűlölet és tisztelet kettős ambivalens érzése fűzi. Ezt a görög tragédiára emlékeztető háromszögállást nevezte el Freud Ödipusz-komplexumnak. A szülőkről, rokonokról csak lassan a kamaszkor nagy serkentésére merészkedik a libidó idegen, családonkívüli személyekre, hogy a megtalált szerelmi tárgy s a nemi szervek fennhatósága alá került sexualitás végleg összekapcsolódjanak a felnőtt ember szerelmében.

A libidóval, ezzel az apró szervgyönyörökből összesodrott s újra és újra szétágazni hajló ösztönárral szemben azonban egyre több zsilipet állít a nevelés és a társadalomba illeszkedés folyamata. A gyereket, akinek sokirányú perverzitása a 4—5. életévig egész szabadon bontakozhatott, most már ellenőrzik, új megítélés alá kerül, sexualitása rossz szokásnak minősített hajtásait visszanyesik, anarchista libidója fölé erkölcsi normákat kényszerítenek, új ösztönöket fejlesztenek ki benne, melyek a tudatosodó én szociális beilleszkedését fogják biztosítani. Az állatocskára rákényszerítik az embert, a vágyra a törvényt. Az ötödik és tizedik életév közt a libidó hosszú lappangási kora áll be, a gyermek szociálisan is rendeződik s ezt a rendezettséget csak a pubertás első hullámai kavargják föl újra. A libidó hatalmas vegyi támogatással lódul neki fékező zsilipéinek. Az én ösztönök s az érvényesülni óhajtó sexualitás igénye közt új harc keletkezik, konfliktus, amely csak az étellel szűnik meg. A vágy nem ismeri el a realitást. A polip újra és újra kinyújtja tilos karjait, s a társadalommal szemben felelős ennek újra és újra le kell vágnia e fenyegető polipkarokat.

Ez a gyermekkor elejére már előrevetődő s a pubertással állandósuló konfliktus a tudatot is föltagozza. A kisgyerek tudata sokkal halványabb, tétovább valami, mint a felnőtté. Ha a felnőtté éles megvilágítás, a gyermeké félhomály. Ebben a kaotikus, gyer-

mektudatban a gyermekre szakadt civilizáció különös hasadást okoz. Mint a teremtés történetében, itt is szétválik a fény és a homály. Azok a tendenciák, amelyeket az életre irányított érdek helyesel, különösen kiélesednek, egyre tudatosabbakká válnak, míg a haszontalanok, kárhoztatandók, elvesztik összefüggésüket a tudattal; elsötétülnek, de meg nem semmisülnek, Freud kifejezése szerint a tudattalanba kerülnek. Így süllyed el a gyermek első boldog, felelőtlen libidójú kora s válik belőle a tudat alól lázongó, váratlan jelenségekben fel-felszökő elem. Mint ahogy hiába igázzák harcos nomád népek a tohonya, földművelő őslakókat, az ősbibb élet rákényszerül az uralkodóra, belenő a nemesi kasztok szokásaiba s magához színezi a hibrid társadalmat, úgy érvényesül a tudattalan is a tudatosban; szellemünk is hibridjévé válik elásott vágyainknak s életünk parancsoló érdekeinek.

A pubertásban a fokozott libidó s a fokozott szociális kényszer új vágyakat, új képzeteket nyom vissza; ezek összefüggésbe kerülnek az első kataklizma tudatból kiszorult emlékével, a tudattalan újra földuzzad a tudatos alatt, a konfliktus kiélesedik. Az álom különösen szemléletesen mutatja a frissen visszanyomottnak a gyermekkorhoz kapcsolódását s szinte eresztékeiben széttolva mutatja szellemünk szerkezetét.

Tudatos és tudattalan azonban még nem végső tagozódása a konfliktusokban megosztott szellemnek. Hisz a tudat pillanatokról-pillanatokra más képzetekre ugrik szellemtartalmunk nagyobbik fele mindig mint emlék szunnyad, anélkül, hogy a tudattalanba nyomná az én érdeke. Van tehát egy előtudat, ahol a pillanatnyilag pihenő de a tudatba bejárós képzetek és tendenciák laknak. Az emberkonfliktus voltaképp ennek az előtudatnak és a tudatlannak a határán zajlik le, itt folyik az a szívós árokharc, amelyben a tudattalan előretöréseit az előtudat, a tudat öre, újra és újra elszigeteli. Képzeljünk el egy veszélyes úton száguldó autómobilt. A soffőr minden figyelmét megfeszítve hajol a kormánykerékre, de a hátulsó ülésben egy tébolyult utas ágál, s azon van, hogy ellökje őt a kormánykerék mellől. Az első ülés másík utasa azonban testével fedezi a soffőrt, görcsös tusában fogja le a mindhármójuk életét fenyegető szörnnyeteget. A soffőr az életrevigyázó tudat, a tébolyodott a libidó, a soffőr mellett ülő: a „Vorbewusst.“

Természetes, hogy egy ilyen életremenő harcnak nem mindig szerencsés a kimenetele. A baj akkor következik be, ha az egyén

szexuális fejlődése megakad, a részösztönök nem egyesülnek a nemi szervek fennhatósága alatt, vagy ha már egyesültek, újra szétválnak, külső akadályok visszafordítják a libidót s a részösztönök egyikébe veszi magát: a normális szerelmében gátolt ember perverzhajlandóságúvá válik. Ilyenkor három eset állhat elő. A gátolt ember erkölcsi érzése gyenge, szociális ellenőrzése tökéletlen. A perverzitás-hajlam ilyenkor áttöri az előtudatot s a tudat elfogadja: az illető valóban perverz lesz, részösztönei egyikében rögzíti libidóját. De előfordulhat az is, hogy az illető erkölcsi gátlásai elég erősek, a „Vorbewusst“ ellene szegül az érvényesülésért küzdő tendenciának, kitérésre kényszerít, az ösztön álrühát kénytelen venni s *más képzet* mögött, mint perverzítást helyettesítő kórtünet (hystériás görcs, köhögés stb.) nyomul jelenséggé. A neurotikus tünet tehát úgy fogható fel, mint kiegyezés a libidó és az elnyomó én-ösztönök közt. A libidó hajlandó átöltözködni, s az én viszonzásul nem ismeri fel az álrühát. Ha a tünetben a libidó domborodik ki, tehát a tünet a perverzitás helyett áll, akkor hystériás a beteg, ha pedig az én-Ösztönök védekezése szabja meg a jelleget, az ember mindenféle ránézve kényszerítő öveljárással iparkodik elszigetelni az áttörő perverzítást, az idegbaj neve kényszerkényszer-neurózis. Olykor az illető nappali álomban éli ki libidóját, akkor ábrándozó, költő a neve. Szerencsés esetben teljesen legyőzi, magasabb szellemi energiává alakítja, ahogy a gép a gőzt mozgássá, ilyenkor azt mondjuk, hogy a libidó szublimálódott, magasabb szellemi erőkké lényegült.

IV.

Nem követhetem itt a freudi koncepció finomabb szétágazódását. Itt a törzs s ez a törzs nem áll magányos pusztaságon, inkább egy fa a modern szellem erdejében, életnek és léleknek ugyanaz a felfogása küzd benne a tudományos kifejezésért, amely az utolsó ötven év nagy művészeinek láthatatlan rokonsága. A lélek színváltó sanzsan jellege, vágyaink látens százirányúsága, a férfiben *ott* lappangó nő, a tudat többemeletűsége, a szervezetünk mélyeiből feljáró ösztönök, a tudat menekedése a szervezet elől, én és ember. *ich* és *es* idegbajban, perverzításban, aszkézisban kirobbanó összecsapása egyre általánosabban foglalkoztatják az irodalmat. Talán ki sem kell mondanom Dosztojevszkij nevét, ő az életet a pszichanalitikusok *Vorbewusst*jának és *Unbewusst*jának a határán ábrá-

zolta. De figyeljük meg a modern irodalom állandóan visszatérő témáit, mennyi köztük a pszichoanalitikus érdekű. Ibsen óta hány-szor jött rá a hős egy regényen vagy drámán át, hogy ő nem az, akinek gondolta magát. A tudattalant hántja ki magából, a mélyebb és elnyomott egyéniségét. Gondoljanak André Gidere, akinek minden elbeszélése, a tudattalan felét döbbsenti fel a tudatosban. A közismert *L'immoralista* pszichoanalitikus regény, noha olyankor íródott, amikor a pszichoanalízis még Freud magánügye s néhány szakember gúny tárgya volt. Aki párhuzamosan foglalkozik Adyval és Freuddel, meglepődik, hogy Adyban mennyi a pszichoanalitikus hajlam, néhány verse, épúgy mint Dosztojevszkij híres álmai, szinte tipikus példái a költői analízisnek. S beszéljünk-e azokról az írókról, akiknek a pszichoanalízis már tudatos ösztönzés, szinte bátorítás. Egyesek ismerik Proustot, mások Kosztolányi Pacsirtáját vagy Édes Annáját. Egy kor tudományos elméleteiben épúgy ott dobog az idők lírája, mint költői verssoraiban. Darwinnak több köze van a kortárs lírikusokhoz, mint hinnők s Freudben az emberi léleknek a múlt század dereka óta vajúzó művész-felfogása tör be a tudományba.

Nem tagadhatom, hogy mint másod fogalmazási vívmány a freudi koncepció nem tud lelkesíteni. Van azonban Freud munkásságának egy szűkebb, de sokkal izgatóbb jelentősége is, amelyről egyelőre ép teóriái külső homlokzata vonja el a közfigyelmet. A művész is először a mondanivalójával fog meg, csak lassan eszmélünk a közlés módjában kinyilatkozó csodára, az újra és újra lelepleződő elme mechanizmusra. Freud világnézetében csak látszólagos meglepetések vannak. De módszere, ami a tudós stílusa, ösztönzésekkel teli. Ezt a mondatot meg kell világitanunk! Szabad-e egy tudományos módszert az író stílusához hasonlítani? De ne engedjünk a probléma csábításának s maradjunk Freud eseténél. Aki kissé intenzívebben gondolkozott azon, mért fér az ember oly nehezen a tulajdon elme-életéhez, rájön, Hogy azért, mert a nyelv meghamisítja a gondolkozást. Már amikor azt mondom gondolkozás, hamisítottam, hisz szétválasztottam az elmefolyamat tartalmát az érzelmi együttthatójától. Ez a *szétválasztás* azonban az elme életében sosem történik meg, a két dolog ugyanannak a folyamatnak két kvalitása. De a két kvalitás kifejezés épúgy tagol, mint az érzelem és gondolkozás. A nyelv transzírozó szerszám s az ember annyira hozzászokik szavaihoz, hogy visszavetíti őket az elmefolyamatra s

a főnevek helyén fogalmakat, az igék helyén képzetkapcsolást, a múlt idő helyén emlékeket keres. Azt hisszük, hogy a grammatika szerint gondolkozunk s a grammatika valóban az elmefolyamat szemléltetője. A nyelv azonban nem szemlélteti, csak jelzi a gondolkozást, ahogy a logika sem azt mutatja meg, hogy fedezi fel az ember ott belül az igazságot, hanem, hogy megállapodás szerint hogy kell közölnie. Senki sem bukkan logikai úton igazságokra és senki sem asszociál mondatszerkezetek szerint. Jel a nyelv a gondolkozás helyett s nincs több jellegbeli köze a lélek folyamataihoz, mint az írásjegyeknek az élőszóhoz, ő, aki szolgája volt az elmének, ímé rabságba ejtette, ahogy bizonyos alsóbbrendű állatok kivált mézsvázukban börtönzik el magukat. Az elme azonban elégedetlenebb börtönével, mint azok az alsórendű állatok a mézsburkukkal, újra és újra tiltakozni akar a hamisítás ellen, mélyebben és plasztikusabban akarja föltárni önmagát. Ennek a tragikus és végeredményében reménytelen kísérletnek a neve: költői nyelv. A költő finom árnyalataiban, mélyebb lényegében akarja kivetíteni gondolatait; ezért ravaszkodik, ezért fúrja-faragja a nyelvet s korbácsolja a lusta szolgát, hogy lelkesebben kiáltsa ura igazi Paradoxonnak hat, de igaz, hogy a költői nyelv annál meg-rázóbb, minél jobban kiküszöböli a konvencionális nyelvet, minél inkább a gondolatot, vagy legyünk bátrak: az elmeállapotot áramoltatja a befogadó elmére. A költői stílus a nyelv ellenére érzékeltetett elme-állapot.

Ha tehát Freud módszerét a költő stílusához hasonlítom, akkor azt az erőfeszítést méltányolom, mellyel ő a gondolkozást a nyelv mézsburkából kihántani iparkodott. A két folyamat ugyanaz, csak az irányuk ellentétes. A költő a nyelv ellenére is kivetíti gondolatait. Mindenkhez intuíció kell, csak másirányú intuíció. Ma, amikor Freud *konceptióját* támadják és ünneplik, hadd vallok én szint a *módszere* mellett. Aki sokat foglalkozik irodalomkritikával, lassan eldobja azokat a szavakat, melyeken át az irodalmi jelenségeket nézni szokás s az egész kinyilatkozott elmeképletről alkot egy érzést, amely a matematikusok képlet érzéseéhez hasonlít s ezt fejti ki kritikai költeményében, ahogy a lírikus a maga lírai érzését a lírai költeményben. Mondhatom, hogy Freud nagyon jó iskola a szellem jelenségeinek ilyen kényszerkategóriáktól nagy mértékben függetlenül látására. Nála az érzet képzet, érzelem, asszociáció, merev keretei elolvadnak, összefolynak, tartalmuk más értel-

mezést nyert. Az ő felfogása az elme *életéről* dinamikus; gondolat abban az értelemben, ahogy az a mondatba belemerevszik, nála nincs. Tendenciák küzdenek egymással. Egy-egy ilyen tendencia úgy terjed szét, ahogy a tűz harapózik vagy a hullámmozgás halad. Hol egy érzékelés, hol egy belső vágy a kiindulópont s amint tovább rohan, birtokába vesz emlékeket, visszaverődik, más tendenciák megszállta képzetekben elakad, más hullámok fedik el, új hullámmozgásokat indukál. Gyakran használja Freud az interferencia szót. Interferencián a fizikusok két hullámmozgás kereszteződését s az így előálló tünetenyeket értik. Ilyen lelki interferencia tüneteny például az összevonás, a „Verdichtung“, amikor két összetartó tendencia a maga előtt söpört képzeteket egy kentaufigurába egyesíti. Mondjuk a fiatalember, aki el szeretné kísérni szíve hölgyét, de fél hogy megsérti, s a *begleiten* és *beleidigen* igét *begleitigen-né* vonja. Vagy az eltolódás, *Verschiebung*, amikor egyik tendencia a másikba önti át töltését, ahogy ütköző golyó is a megütöttnak adja sebességét. A tendenciáknak ebben a harcában és összeolvadásában képzet fogalom stb. elvesztik állandó jellegüket, aszerint változnak, hogy milyen dinamikus helyzetbe kerülnek, A gondolkozásra alkalmazott kategóriák megolvadnak, a szellem *panta rhei*-víziója ez. Mindennek csak a mozgásban van jelentősége s a mozgás létesítette erőviszonyokban.

Gondosan értékeli az elmefolyamatokat kísérő energiaháztartásbeli változásokat. Egyes elmefolyamatok, mint az éle, energiát szabadítanak fel, mások, mint a félelem az energia potenciát kínos felhalmozásával járnak. S talán ép megoldást és megoldhatatlanságot kísérő erőfelszabadulás és erőfelhalmozás az érzelem! Ez a szemléleti mód egyre bonyolódik, nemcsak dinamikus, de ökonomikus is már. De éppen mert bonyolódik valóságosabbá is válik. S Freud módszere egyre jobban hozzászoktat ehhez a bonyolult szemléleti és értékelési módhoz. Számol vele, hogy ugyanazon elmében többféle mechanizmus szerint folyhat le a gondolkozás. Van feszélyesebb és lazább agy-mechanizmus. Olyan dolgok ezek, amelyeket nehéz érzékeltetni. De magunkon is észlelhetjük, hogy bizonyos körülmények közt a dolgok esetleges, kevésbé jellegzetes oldalukkal kapcsolódnak, míg máskor magasabb lényegbeli meg-egyezés szerint. A költők hasonlataiban gyakran feltűnik ez a két-féle mechanizmus. Goethe hasonlatai már-már tudományos egybevetések, míg Shakespeare kevesebb, lényegbelileg alig-rokon dolgo-

kat is egy hasonlatba ránt. Freud szerint ezek a lazább asszociációk is lényegszerintiek, csak itt a lényeg egy régebbi gyermeki állapot igényéhez igazodik, ez a lazább gondolkodásunk az álom a primitív népek és gyermekek gondolkodás-mechanizmusával rokon. Ahogy a geológiai földrétegek, úgy rétegződnek egymásra az emberben a különböző gondolkozási mechanizmusok. S ez az egymásra itt nem térbeli elhelyezést jelent, hanem ugyanannak a szervnek több rendszerű működés-képességét, mintha egy izom több mechanizmus szerint tudna összehúzódni S azt ne gondoljuk, hogy az emberben hol ez, hol az a mechanizmus működik, például az intenzív gondolkozásnál, csak a legfőbb, a lényegbeli. Nem. Egyszerre mind. Mint ahogy a zenei hangok felhangjaiból is külön szólam alakul, amely a főszólamot festi, árnyékolja, a gondolkodás is több szólamú. Az éle például egy ilyen elnyomott gondolkodás-mechanizmusnak a hirtelen betörése a tudatba. Az ember felismeri benne a meghaladtat s ezért nevet rajta.

Minden pillanatunkban ott vonszoljuk egész múltunkat, ezt mindenki tudja. De hogy meghaladt gondolkozásmódjainkat nem pusztíthattuk el, csak letorkoltuk s azok tovább is velünk és ellenünk gondolkoznak, ehhez Freud módszere szoktatott hozzá. A költészetet töprengők előtt talán ez sem egészen újság, hisz a költészetet jórészt ezeknek a primitív asszociációs módoknak tett engedmény. Mi jogosultsága volna különben a rímnek? Minden költemény két frontú, egyikkel a felnőtt ember értelmiségére utal, másikkal hajdani, s ma már játékosnak érzett gondolkodás-mechanizmusokat elégíti ki. Freud módszerének nagy érdeme, hogy ezektől a mélyebb, elásott mechanizmusoktól nem ijedt meg. Noha a nevetségesség veszélyeinek tette ki magát, követte, kibogozta őket s ezzel is leleplezte a tudomány műfajában kibontakozó költőváltát.

V.

Az elme élete érvényesülni törő tendenciák harca. Az érzelmek a tendenciák megoldását vagy elakadását kísérő ökonomikus tünetek. A gondolkodás több szólamú, a múltunk is velük gondolkodik: tételek ezek, amelyek mint tételek nem sokat mondanak, de Freud módszerébe oldva olyan jelenségeket segítettek a tudomány nyelvére fordítani, amelyeket idáig csak a művészetnek sikerült megközelítenie. Úgy érezzük, hogy a most bontakozó század nagy

pszichológiai összefoglalásoktól vehmes. A gondolkozásnak épúgy meg is kell találnia a maga megnyugvást keltő biológiai megfejtését, mint ahogy a vérkeringés élettana kétszáz év előtt megtalálta. Aki ezt a munkát elvégezi, bizonyára hálásan fog Freud úttörésére emlékezni.

Mi azonban nem vágunk elébe az időnek, inkább fonákjára fordítjuk a problémát: ha idáig következetesen hajszoltuk művészet és pszichoanalízis módszer-egyezeit, itt az ideje, hogy a különbségek felé forduljunk, hisz ép ezek a különbségek világítanak bele legélesebben a pszichoanalízis fogyatkozásába.

A művész az életet, a lelket ábrázolja, szokás mondani. Élet és lélek azonban annyira bonyolult, hogy ábrázolhatatlan. A művész tehát kiválaszt a lélekből néhány áramot, Freud szavával; tendenciát, ezeket egymásnak ereszti, harcoltatja, bonyolítja s *előáll* valami, amire ő ráfogja, hogy Raszkolnyikov vagy Bovaryné. Az így nyert kép ugyan még sokkal egyszerűbb és áttekinthetőbb a leieknél, de fölkeltheti bennünk a teljes lélek illúzióját, azt hisszük, hogy beeláttunk egy emberbe. Valami hasonlót csinál a pszichoanalízis is, de mondjuk ki, sokkal tökéletlenebb eszközökkel. A művésznek nem kell a szálakat az utolsó csomóig bogoznia, mégis mindennek megadhatja a súlyát és helyét, ő pszichoszintézist ad, s ebben a szintézisben a legfinomabb minőségi és mennyiségi eltéréseket is érzékeltetni lehet, minden lélek-áram leméretett s a többivel mennyiségbelileg is arányban van. A pszichoanalízis Freud minden spekulatív erőfeszítése ellenére is képtelen erre, talán élesebben választ ki a lélekből bizonyosfajta tendenciákat, de nincs meg a lehetősége rá, hogy ezeket a lélek más tendenciáihoz viszonyítsa. Itt van Freud szexuális elmélete. Eszerint az ember fejlődésénél fogva minden perverzítésra hajlamos, homosexuális, szadista, stb. áramok tolamaknak benne. A művész is érzi ezeket az áramokat s egy-egy jellem aláfestésiben nemcsak jelenlétüket, de intenzitásukat is leméri. Az olvasóra talán nem kiált rá a tény, de hisz a valóságban sem kiált. A pszichoanalízis hajtóvadászatán azonban a nyulak is bölényé nőnek, s nem fogható meg semmi anélkül, hogy az egész ember-képet el ne torzítsuk vele. A pszichoanalízis ki-ki nyomoz egy áramot, de éppen mert nagyon utána nyomoz, nem illesztheti bele az erők viszonyába. Olyan ez, mintha valaki Magyarországot vízrajzi térképére csak a Sebes Köröst s még néhány folyót rajzolna, de azt ujjnyi vastagon.

Növeli a bajt, hogy a pszichoanalízis nem nevezheti meg leg-egyszerűbb valóságukban a dolgokat, hanem merev és durva segéd-fogalmakon át tapogatja. Bizonyára kellemes játék a valóságnak az elvontba ültetése. De lehet-e igaz egy lélekrekonstrukció, ha eseményeket, amelyekben minden apró részlet határtalanul fontos, néhány segédfogalomig magyaráz vissza. A pszichoanalízis is természet tudomány s így kénytelen abból az elfogultságból kiindulni, hogy a jelenségek áttekinthető törvények szerint folynak le. Ezeknek az egyszerű törvényeknek, a freudi sémáknak, az életre rábizonyítása, nem mehet végbe erőszak nélkül. Freud kórtörténeteit *olvasva az a benyomásunk, hogy ezek többet* mondanak, amíg csak fölállítják a helyzetet, mint amikor végleg értelmezik. Egy művész a maga szintetikus módján többet hozna ki belőlük. A félművelteket talán nem lepné meg annyira, de nem is hamisítana annyit a megoldás kedvéért. Élőfának vágja ágát ez az egy formula felé törő értelmezés; a valószínű és ízes absztrakttá és izetlenné szegényedik. Elkedvetlenedve nézzük: hát igazán csak ez maradt a kezünkben?

A névcsinálást tartom a pszichoanalízis legnagyobb betegségének. A nomenklatúra teszi sokszor naivan együgyűvé azt, ami a beleölt fáradtság, a megfigyelések nagyszerűsége folytán igazán imponáló lenne. Freudban nagy dolgok keverednek kicsinyességekkel. Egy ember, aki a lelkét igen sűrű szövvénynek tudja látni, egyszerre csak előáll: nézzétek ez a szövvény három összefont szállal egész jól helyettesíthető. De a lélek újra és újra megszegényíti a formulát és a formulának bonyolódni kell, hogy másodszor is leírhasa az élő nyelven már leírt jelenségeket. S ez a nomenklatúras másodfogalmazás sokszor nagyképűségnek hat, mert csak látszólag mond többet az egyszerű indokolatlan ténynél. Maga a szexualitás-elmélet is csak nomenklatúras átfogalmazás. Körül ír s azt hiszi, hogy megmagyaráz. A schizopherniások libidója elfordul a tárgytól, a tárgy-libidóból én-libidó lesz. Menynyivel mond ez többet annál, hogy az ember elhidegedett a világtól, s önmagát becézgeti s ez a nomenklatúras körülírás nem egészen ártatlan mulatság. Fogalmakat termel, amelyeknek Siegfried-csuklyája alatt a tények láthatatlanul csúsznak át olyan helyeken, ahol különben megakadnának. A segédfogalmak mint természeti valóságok járnak-kelnek, igen könnyen állnak tótágast vagy gúlát, ahogy az artista főnök parancsolja. A libidó az ember részvágylai-

nak összefoglaló neve. Az ember vágyai azonban sok ezer apró vágy, ahogy az élet is sok ezer élet jelenség. Ez a libidó azonban nem érzi azt, hogy ő nincs s ha van, sokezer külön dologban van, őt definiálták, ő nagy legény, ideugrik-odaugrik, áramlik, visszaverődik, tárgyról énrre, énről tárgyra száll, mintha egy dolog volna s nem ezer? Olyan ez, mintha a biológus így magyarázná az élet-folyamatokat: a mozgás a kétfejű izomba tódult. Az elválasztás megszállta a vesét. Mennyire semmitmondó pl. az, hogy a libidó szublimálódik. Nem tudományos bombaszt ez? A freudi nevek nem egész szerencsésen illeszkednek bele egy absztrakt kombináló hajlamba, amely ezekkel a belül üres, kívül mázsás gömbökkel könnyen zsonglörösködik.

S közben nyilvánvaló, maga Freud is hangoztatja, hogy ez az elnevezés-tömkeleg ideiglenes jellegű, csak azt várja, amíg a biológiai is megközelítette a freudi tényeket. Mihelyt az elmefolyamatokat szervi folyamatokhoz tudjuk kapcsolni, az egész pszichoanalízis beleolvad egy még jórészt felfedezetlen szervről alkotott tudásunkba. De ha így van, miért juttatjuk ép a nomenklaturát oly túltengő szerephez. Az ínséges ember építhet baraklakást, de ki épít barak-kastélyokat?

Ennek a nomenklatura-tébolynak kettős veszedelemé van: egyrészt kivetkőzteti a lelki jelenségeket valódi jellegükből, eleve elfogultságot jelentő fogalmak csatornáiba vezeti őket, a maga szisztematizált előítéletét erőszakolja az életre. Másrészt azokban, akik számára a sémák állandósága mögött nem nyüzög a példák ezerféle változata, a lelki jelenségek beszűkülnek, azt hiszik, hogy a lélek csakugyan ilyen primitív mechanizmus szerint jár, mint a nevek föltüntetik. A művésznek a sokezer szavas nyelv is kevés, hogy a lelki folyamatok árnyalatait érzékeltesse, a pszichoanalízis a nomenklatura beszűkült nyelvén akar érdeemeset mondani róla. A szó is előítélet, de a freudi sémák egész előítéletekretrec, a gyanútlan lelki tények nem is sejtik, hová lépnek, amikor kis vasajtójukon a pszichoanalitikus áttereli őket.

Egyesek szemében bizonyára túlzottnak fog feltűnni ez a kikelés a nomenklatura ellen, hisz sematizálás és segédfogalom gyártás hozzátartoznak a tudományos munkához, különben lehetetlen volna a tájékozódás. Aztán meg a pszichoanalízis ép ezeknek a sémáknak köszönheti gyógyítás módszerét. Elnyomásokat old fel, küzd az ellenállással s komplexumok után szimatol. Tagadhatat-

lan, hogy minden tudomány segédfogalmakra utalt, a pszichoanalízis azonban segédfogalmaival beszűkíti, elsúlytalanítja a tényeket, felelőtlen mozgékonytágot biztosít a kombinatív képzetnek s az élet durván-mechanisztikus felfogására hajlamosít.

Ami a pszichoanalitikus terápiát illeti, hadd kockáztassuk meg ezzel szemben is véleményünket. Maga *a*. lélekelemzés kétféle lehet: vagy csak bizonyos képzetscsoportok után nyomoz s ezeket akarja feloldani s ebben az esetben nem számítja ki, mit tesz, mert hiszen a lélek nem külön elemekből összeállított mozaik, hanem nagy egész, ahol minden mindenre hat. Nem lehet úgy gyógyítani, ahogy az aszfaltot javítják az úttestet, amint a folyóvizet sem lehet egy körülírt helyen megtisztítani. A másik s igazibb gyógyítás az újranvelés, a *Nacherziehen* lenne. Az orvos az egész lélek egyensúly viszonyát nézi s úgy iparkodik belenyúl. De ki vállalkozhat erre? Sok orvost ismertem, de mindeniknél meg tudom mondani előre, hogy miféle hibát követne el, ha pszichonalitikussá képeznék ki. Az egyik azt kapná ki a beteg vallomásából, ami sémaira emlékezteti s örülne, hogy no végre talált valamit. A másik ráerőszakolná a maga előítéletét s fölháborodna, ha erre figyelmeztetnék. De hol a bölcs, aki kívár mindent, mindent mérlegel, minden szót jókor és jó helyen helyez el s egyénisége varázsával biztosítja a kimondott szó sikerét.

A művészet szemléletté oldja az életet és megáll. Mennél igazibb művész valaki, annál konokabban utasítja vissza, hogy más életébe csak egy tanács erejéig is beavatkozzék. Lebontani a rosszat s újraépíteni jól: lehetséges ez? Ki tudja, hol áll meg? mondja az eldobott köre Arany s én azt hiszem áll ez nemcsak a pszichoanalitikus, de mindenféle ideggyógyászati kezelésre is. S mit ér a gyakorlat vele, ha mégis akad egy-két pszichoanalízisre termett lángész, aki azt éri el, amit a pszichoanalízis célul tűz ki. Mert hogy valamit elér, azt nem vitatom. Eredményei lehetnek, de ha vannak, a „*nacherziehen*“ alapján vannak-e? A pszichoanalitikus kezelés alatt orvos és beteg közt természetesen sűrű szuggesztiótól terhes légkör alakul ki. A beteg esetleg lemondhat a tüneteiről az orvos kedvéért. A hipnózis engedékenysége ez. Freud maga is számolt ezzel a körülménnyel. Az átvitel, *Übertragung* körülbelül azt jelenti, hogy a beteg beleszeret az orvosába s szerelmes állapotában adja fel tüneteit. Olyan momentum, amelyet nem akarok egy tudomány ellen kihasználni, csak jegyezzük meg, hogy

a szerelem színlel s színlelése mögött néha hallatlan konokság lappang. A pszichoanalízis különben is csak a tünetképzés módját világítja meg s a mód még nem ok. Az ok megközelíthetetlen, aki a módot kiismeri, csak a tüneteket söpri el, de ki áll jól, hogy az ok nem eszel ki holnap új módokat.

VI.

Bemutattam egy nagy művészt, aki a tudomány nehézkes nyelvét választotta léleklátása kivetítésére. Nem első eset ez, sőt bizonyos fokig kortünet, hogy emberek, akik észjárásuk szerint letagadhatatlanul művészek, egy tudományos szisztémában adják műalkotásukat. A pszichológia terén, most, hogy megtört a jég, különösen sok hasonló kísérletre számíthatunk. A pszichológiai tények könnyen áthelyezhetők más koordináta rendszerbe s mindig akadnak erős egyéniségek, mint Jung és Adler példája mutatja, akik vállalni merik a gyökeres átfogalmazást. Vájjon nem árt-e a tudománynak ez a folytonos ingadozás, nem semmisíti-e meg a tudomány hitelét s nem dönti-e egy képtelen relativitásba szükséges korlátainkat és támaszainkat.

Ez a kérdés sokkal általánosabb érdekű, mint hinnők s korunk annyiszor panaszott szellemi anarchiája felé nyilai. Mit feleljünk rá? A tudomány valóságokon épül s ezeket a valóságokat a művészalkatú ember több részletében mélyebb lényegében közelíti meg, mint bárki más. De mert ellenállhatatlanul világképre, befejezett koncepcióra tör, olyan föl építményt rak a valóság fölé, fogalmazásával annyi erőszakot követ el rajta, hogy építménye az ő múltó egyénisége dokumentumává, az ő életéhez kötötté válik, aminthogy nagyon valószínű, hogy a mai értelemben vett pszichoanalízis is szét fog hullani Freud halála után. A kritika álláspontja az ilyen Freud-féle művész-tudósokkal szemben egy lehet: intuitív leleteiket az emberiség örök értékeivé konzerválja, nehogy a rendszer összeomlásával valódi felfedezéseik is elkallódjanak. Másrészt le kell lepleznie a tudományban a lírát, olyan fogalmazásmódra kényszeríteni a tudóst, amely a valóság legcifrátlanabb megközelítése.

Ha a művész a tudományba tör, legyen legalább epikus s a szemlélődő természetek darwini nyugalomával nézze a természet eposzát. Vájjon Freud elérte-e ezt az epikus nyugalmat? Nem mondhatnám. Noha nem vagyok mélység-pszichológus, sőt művész sem kortársaim ítélete szerint, hadd kockáztassak meg egy

pszichoanalitikus ízű észrevételt. A pszichoanalízis mögött nagyon sok látens indulat áll bosszút az emberiségen. *Cela n'empeche pas d'exister* Freud fogalmazásában valami ilyet jelent: az embertől minden kitelik. S teóriái fogalmazásmódjában gyakran föl-villan egy szikra keserű káröröm. Freud elégtételt érez, hogy bizonyos dolgokat rábizonyíthatott az emberiségre. Ugyanazt a jelenséget a valóság minden károsodása nélkül lehetne másképp értelmezni, kevésbé közérzést pofozón. Freud mindig az élesebb fogalmazást választotta. Néhány epés megjegyzéséből kiderül, hogy neki ez az élesség életszükség, mondjuk a kiélés egy neme volt. A pszichoanalízisnek ez a bosszúálló árnyalata magyarázza meg nagy népszerűségét olyanok közt, akik különben nem nagyon érzékenyek pszichológiai problémák iránt. Hogy faragják ki egyesek az elnyomó morál elleni bunkónak, hogy fogadják fel mások az elnyomott libidó prókátorául, olyan jelenség ez, amely már nem függ össze a témánkkal.

Maga a pszichoanalízis s betűszerinti írásaiban Freud is fö-lötte áll azoknak a gyanúsításoknak, amelyekre a freudizmus mint társadalmi jelenség az embert bizonyos fokig föl-jogosítaná. Ezt a tant mindenféle világnézet magához ránthatja s értékesítheti mint minden tant, mely az életre vonatkozik. Nem véletlen, hogy Freud művész rokonainak a felsorolásánál nagy, evangélium-tól megszállt írókra, Dosztojevszkijra és André Gidere hivatkoztam. S valóban a freudizmus egy árnyalatnyi hangsúlyváltással keresztény tanná billenthető, mihelyt libidó helyett én-ösztönökre rakjuk az ékezetet. Egy Pszichoanalízis christiana, ahogy Babits verse nevezi, nem is annyira jogosulatlan, mint sokan hiszik.

Mint a bókos szentek állnak a fülkében
kívülről a szemnek kifaragva szépen,
de befelé hol a fálnak fordul hatok,
csak darabos szikla s durva törés tátong:
ilyen szentek vagyunk mi!

Micsoda összirtból vágták ki lelkünket,
hogy bús darabjai még érdesen csügnek,
érdesen, szennyesen, s félig születetlen,
hova nem süt a nap, hova nem fér a szem?
Krisztus urunk segíts meg !

Így a költő. S ez a vers megint csak a mi tételünket bizonyítja: a tények nem tehetnek róla, hogy az emberek milyen jelentőséget tulajdonítanak nekik.

Németh László.